

Witold Jedynak

Wpływ reorganizacji parafii w Rzeszowie na oddziaływanie duszpasterskie Kościoła lokalnego

---

Studia Sandomierskie : teologia, filozofia, historia 19/2, 121-149

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WPLYW REORGANIZACJI PARAFII W RZESZOWIE NA ODDZIAŁYWANIE DUSZPASTERSKIE KOŚCIOŁA LOKALNEGO

W Polsce w drugiej połowie XX wieku rozpoczęły się intensywne procesy społeczne, które zasadniczo wpłynęły na przeobrażania tradycyjnego modelu parafii wiejskiej i miejskiej. Pierwszy okres trwał do 1989 r. i obejmował lata realnego socjalizmu. W tym czasie istotny wpływ na zmiany duszpasterstwa parafialnego, zwłaszcza w dużych miastach, miała industrializacja, urbanizacja, a także polityka wyznaniowa władz komunistycznych. Jednym z głównych celów rządzących kolejno ekip w PRL-u było zbudowanie nowoczesnego, uprzemysłowionego państwa, w którym dominującą rolę miały odgrywać duże ośrodki miejskie, koncentrujące potencjał ludzki i gospodarczy. Jednocześnie sprawująca rządy partia, zgodnie z marksistowską doktryną, zakładała całkowitą laicyzację społeczeństwa, a więc likwidację instytucji religijnych, a zwłaszcza struktur Kościoła katolickiego. Drugi okres przemian w funkcjonowaniu parafii katolickiej obejmuje lata istnienia społeczeństwa obywatelskiego. W tym czasie Kościół katolicki prowadzi działalność duszpasterską w demokratycznej rzeczywistości.

Jednym z ośrodków miejskich, w którym parafia katolicka, ze względu na uwarunkowania społeczno-demograficzne, a także polityczne ulegała dynamicznym przemianom jest Rzeszów stolica Podkarpacia. W okresie PRL-u, a następnie w dwudziestoleciu III RP miasto intensywnie się rozwijało, stając się ważnym ośrodkiem administracyjnym, przemysłowym, handlowo-usługowym, akademickim i kulturalnym południowo-wschodniej Polski. Rzeszów w PRL-owskiej rzeczywistości miał aspiracje, by stać się symbolem sukcesów władzy ludowej i wzorcowym miastem socjalistycznym. Dlatego jego rozwój przestrzenny, przemysłowy i społeczno-demograficzny był priorytetem miejscowych władz. Proces dynamicznego rozwoju został zahamowany w okresie transformacji ustrojowej. Pierwsze lata przemian przyniosły likwidację zakładów pracy i gwałtowny wzrost bezrobocia wśród mieszkańców miasta. Stopniowe wprowadzanie zasad wolnego rynku wpłynęło na zmianę sposobu funkcjonowania przedsiębiorstw, zaczęły powstawać nowe podmioty gospodarcze, przyczyniające się do zwiększania potencjału ekonomicznego miasta.

Równoległe z rozwojem przestrzennym i wzrostem demograficznym Rzeszowa, następował rozwój struktur parafialnych oraz zagęszczanie sieci kościołów. Prawdziwym fenomenem społecznym w mieście stało się tworzenie w okresie PRL-u nowych parafii i budowanie obiektów sakralnych, na które władze komunistyczne nie wydawały zezwoleń. Organy administracji państwowej robiły wszystko, by stolica województwa stała się przodującym miastem socjalistycznym bez ośrodków duszpasterskich i bez kościołów. Działania te nie przynosiły jednak zamierzonego efektu, gdyż mimo represji i kar w mieście erygowano nowe parafie i nielegalnie budowano ośrodki kultu. Dzięki determinacji miejscowego duchowieństwa i katolików świeckich, Rzeszów wchodząc w nową demokratyczną rzeczywistość, posiadał dobrze zorganizowane struktury parafialne, czego nie można było powiedzieć o wielu innych polskich miastach, w których istniały kilkudziesięciu, a nawet stutysięczne parafie. W późniejszych latach w zależności od potrzeb mieszkańców Rzeszowa struktury parafii były jeszcze reorganizowane. W 2011 r. na terytorium stolicy województwa funkcjonowało 30 parafii o dosyć zróżnicowanym obszarze i liczbie wiernych.

Zasadniczym celem niniejszego opracowania jest ukazanie procesu organizowania parafii w dynamicznie rozwijającym się Rzeszowie oraz przedstawienie jego wpływu na aktywność katolików świeckich. Autor spróbuje odpowiedzieć na pytanie badawcze: czy istniała zależność między rozwojem struktur parafialnych w podkarpackiej metropolii a zaangażowaniem wiernych świeckich? Wykorzystane zostaną źródła zastane i wywołane, zgromadzone podczas badań prowadzonych w parafiach rzeszowskich. Do pierwszych należą m.in. wykazy danych statystycznych, sprawozdania parafialne, księgi metrykalne. Natomiast drugie powstały w oparciu o wywiady niestandardyzowane przeprowadzone m.in. z duchownymi zaangażowanymi w proces organizacji rzeszowskich parafii.

Przestrzenny i demograficzny rozwój Rzeszowa

W okresie powojennym decydujący wpływ na rozwój Rzeszowa miała jego funkcja administracyjna stolicy województwa. Wzrost znaczenia miasta przyczynił się do powstania wielu urzędów i instytucji życia publicznego, dzięki którym stało się ono centrum życia politycznego i kulturalnego regionu. Przybywali do niego ludzie z różnych środowisk twórczych, a także osoby, które uczestniczyły w organizowaniu nowej władzy publicznej i zagospodarowaniu przestrzeni miejskiej.

Opracowany w latach 50-tych perspektywiczny plan rozwoju przestrzennego Rzeszowa zakładał osiągnięcie przez miasto stu tysięcy mieszkańców w 1975 r. Rejonem intensywnej budowy miała stać się głównie Drabinianka, którą zamierzano połączyć z centrum miasta czterema mostami. Projekt ten został jednak w następnych latach poprawiony i uwzględniał bardziej kompleksowy oraz wszechstronny rozwój miasta. Rozbudowa Rzeszowa odbywała się przez rozwój zasadniczego jądra o schemacie koncentryczno-promienistym oraz przez rozwój jednostek satelitarnych, układających się w formie pasów związanych z trasami komunikacyjnymi. Zakłady przemysłowe lokowano zasadniczo w strefie podmiejskiej, z wyjątkiem nieszkodliwego dla zdrowia przemysłu lekkiego, zatrudniającego naj-

częściej kobiety. Tereny o walorach krajobrazowych położone w strefie podmiejskiej przystosowano do pełnienia funkcji rekreacyjnej. Intensywne powstawanie dużego miasta pociągało za sobą przebudowę kierunków produkcji rolnej w bezpośrednim jego zapleczu¹.

Istotną rolę w rozwoju przestrzennym i demograficznym miasta odegrał proces powstawania nowych osiedli w budownictwie jedno i wielorodzinnym. Ważny etap rozbudowy Rzeszowa i przyrost ludności miał miejsce w latach 1950-1955. Oddano wówczas do użytku ok. 2,5 tys. mieszkań. Rozbudowało się osiedle WSK, przy ul. Dąbrowskiego i Obrońców Stalingradu. W kolejnej pięcioletce budownictwo mieszkaniowe było realizowane w zasięgu istniejących systemów infrastruktury technicznej, czyli głównie w centrum miasta oraz w jego południowej części. Gdy tereny przeznaczone pod zabudowę zaczęły się wyczerpywać, w latach 1961-1965 nastąpiła ekspansja miasta w kierunku północnym i zachodnim. Rozpoczęto budowę osiedla Tysiąclecia i Baranówki. Kontynuowano także zabudowę w południowej części miasta, gdzie powstało osiedle Piastów. W okresie 1966-1970 rozbudowywano nadal osiedle Tysiąclecia, dopełniono zabudowę okolic ul. Obrońców Stalingradu od strony osiedla Piastów. Tam też po raz pierwszy pojawiły się wieżowce. Budownictwo jednorodzinne kontynuowane było na Baranówce, przy ul. Mieszka I, a także na obszarze Pobitno-Południe. Lata siedemdziesiąte charakteryzuje w dalszym ciągu dynamika budownictwa mieszkaniowego, związanego z wzrostem zatrudnienia w mieście. W pierwszej połowie dekady powstało 6,2 tys. mieszkań. Kompleksowo realizowano duże zespoły mieszkaniowe w części miasta zachodniej (Baranówka II i III, początek osiedla Gwardzistów, osiedle przy ul. Sportowej), oraz wschodniej (Nowe Miasto A i B przy ul. Rejtana i Niepodległości). Równocześnie nadal budowano jednostki mieszkaniowe w centrum i w strefie południowej. Tempo budownictwa mieszkaniowego zwiększyło się w drugiej połowie lat siedemdziesiątych dzięki powstaniu fabryki domów w Rudnej Małej. Oddano wówczas do użytku 8,1 tys. mieszkań. Ukończono budowę osiedla Gwardzistów, Nowe Miasto (B) oraz zespołu przy ul. Sportowej. Nastąpiło znaczne przyspieszenie w zakresie budownictwa jednorodzinnego (Pobitno, Wita Stwosza, Zalesie).

Intensywny rozwój osiedli mieszkaniowych wielorodzinnych został zahamowany w latach osiemdziesiątych. Przerwano lub znacznie zwolniono tempo realizacji niektórych inwestycji. Uzupełniono zabudowę Baranówki IV i Nowego Miasta (C), w centrum powstały niewielkie zespoły mieszkaniowe. Mimo problemów z realizacją nowych przedsięwzięć w zakresie budownictwa wielkopłytkowego bardzo pręźnie rozwijało się budownictwo jednorodzinne. Jego udział w ogólnej puli budowanych mieszkań zbliżył się w roku 1989 do 20%. Powstało najbardziej elitarne osiedle domków jednorodzinnych „Zimowit”. Ponadto skoncentrowana zabudowa jednorodzinna objęła Zalesie, Słocinę, Staroniwę, Staromieście, Przybyśzówkę, Pobitno, Wilkowyje, Białą oraz okolicę Głogowa. Zabudowa wielorodzinna kontynuowana była na osiedlu Krakowska-Południe, Baranówka IV, Nowe

---

¹ M. Malikowski, *Powstanie dużego miasta. Drogi i bezdroża socjalistycznej urbanizacji na przykładzie Rzeszowa*, wyd. 1, Rzeszów 1991, s. 208-209.

Miasto (B, C i F), Pobitno-Wilkowyja, a także przy ul. Paderewskiego, Chrzanowskiej, Lenartowicza, Wita Stwosza. W latach osiemdziesiątych najbardziej zabudowanymi rejonami miasta było Śródmieście, południowe obszary miasta, a także Baranówka i Drabinianka. Najmniej – północne i wschodnie obszary miasta: Staromieście, Pobitno i wschodnia część Drabiniaki. Tam też w następnych latach koncentrowało się m.in. budownictwo jednorodzinne i wielorodzinne. Obecnie miasto podzielone jest na 29 osiedli, w których na pobyt stały i czasowy zameldowanych jest 181 204 osób (stan na 28 czerwca 2012 r.). Pod względem liczby ludności największe są osiedla o zabudowie wielkopłytowej: Nowe Miasto (15,3 tys.), Generała Władysława Andersa (12,1 tys.) i granicząca z nim Baranówka (11,0 tys.). Natomiast najmniejsze zlokalizowane są w strefie zewnętrznej miasta i do niedawna były sołectwami: Miłocin (0,8 tys.), Załęże (2,0 tys.) i Biała (2,3 tys.).²

Rysunek 1. Szkic sytuacyjny rzeszowskich osiedli (wykonał M. Palak)

N.M. - NOWE MIASTO, PD - PADEREWSKIEGO, S. PN. - ŚRÓDMIEŚCIE PN,
S. PŁ. - ŚRÓDMIEŚCIE PŁ., RW. - GEN. ROWECKIEGO, P. - PIASTÓW,
KM - KMITY, PŁ. - PUŁASKIEGO, K.A. - KRÓLA AUGUSTA, AND. - GEN. ANDERSA,
KT - KOTULI, MIŁ. - MIŁOCIN, DRAB. - DRABINIANKA, BARAN. - BARANÓWKA
DABROW., - DĄBROWSKIEGO.

² Tamże, s. 214-222; tenże, *Rzeszów – awans i aspiracje*, wyd. 1, Rzeszów 1989, s. 14-20; W. Bonusiak, *Rozwój demograficzny Rzeszowa w latach 1945-1989*, w: *Rzeszów – w 655. rocznicę lokalizacji. Studia z dziejów miasta i regionu*, red. W. Bonusiak, W. Zawitkowska, Rzeszów 2010, s. 151-152; Urząd Miasta Rzeszowa, Ilość mieszkańców na poszczególnych osiedlach, <http://www.rzeszow.pl/miasto-rzeszow/dane-statystyczne/ilosc-mieszkancow-na-poszczegolnych-osiedlach>

Utrzymanie dynamicznego rozwoju Rzeszowa zmusiło władze miejskie do pozyskania nowych terenów. Granice powiększono wielokrotnie. W roku 1951 z 8 km² do 39 km² (liczba ludności wzrosła o 31,7 tys.), w 1971 r. z 39 km² do 40,3 km² (liczba ludności wzrosła o niecałe tysiąc osób), w 1977 r. z 40,3 km² do 53,7 km² (przybyło 3,5 tys. ludności). W roku 1951 w granicach miasta znalazła się Drabinianka, Staroniwa, Staromieście i Pobitno, a także części podrzeszowskich wsi Biała, Słocina i Zwięczyca. W latach 1971 i 1977 włączono Wilkowyję, Zalesie, oraz części Słociny, Przybyszówki, Białej i Miłocina. Od 2006 roku Rzeszów powiększał się już co roku o przyległe sołectwa: Słocina (2006 r. – 9,16 km²) i Załęże (2006 r. – 5,20 km²), Przybyszówka (lata 2007-2008 – 16,26 km²), Zwięczyca (2008 r. – 7,23 km²), Biała (2009 r. – 6,06 km²), Budziwój (2010 r. – 17,50 km²), część Miłocina (2010 r. – 1,27 km²). Łącznie od roku 2006 terytorium Rzeszowa zostało wzrosło o 62,68 km² i wynosi obecnie 116,3 km². Powierzchnia miasta w porównaniu z rokiem 1950 zwiększyła się ponad 14 razy³.

Tabela 1. Ludność Rzeszowa w latach 1945-2010⁴

Rok	Liczba ludności w tys.
1945	29,5
1950	28,1
1955	51,5
1960	62,5
1965	69,3
1970	82,1
1975	95,7
1980	121,3
1985	141,9
1990	153,0
2000	162,5
2010	178,2

³ M. Malinkowski, *Powstawanie dużego miasta...*, s. 153; S. A. Adamski, *Jak rósł Rzeszów*, „Nowiny” 2005, nr 35, s. 18; Urząd Miasta Rzeszowa, *Jak rosło nasze miasto*, <http://www.rzeszow.pl/rozszerzenie-granic-miasta/jak-roslo-nasze-miasto>

⁴ Tabela sporządzona na podstawie: M. Malinkowski, *Rzeszów – awans i aspiracje...*, s. 22; tenże, *Powstawanie dużego miasta...*, s. 151-155; W. Bonusiak, dz. cyt., s. 144-145; Urząd Statystyczny w Rzeszowie: http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_cechter.display?p_id=196759&p_token=0.9325049198696975

Wraz z rozwojem przemysłu i powstawaniem dużego ośrodka miejskiego zwiększała się liczba mieszkańców. Główne źródła przyrostu ludności Rzeszowa stanowiły ruchy wędrownicze (ok. 47 %) mające kilka etapów, przyrost naturalny (ok. 30 %) oraz zmiana granic administracyjnych (ok. 23 %). Powojenne ruchy migracyjne trwały w Rzeszowie aż do 1951 r. Przybywali repatrianci ze Wschodu, powracali dawni mieszkańcy, którzy w czasie wojny opuścili miasto, napływała ludność z okolicznych wiosek poszukująca zatrudnienia i lepszych warunków życia. Równocześnie sporo mieszkańców wyjechało na Ziemię Zachodnie mając nadzieję na zapewnienie sobie dogodniejszych warunków bytowych. W okresie przyspieszonej industrializacji w latach pięćdziesiątych rozpoczął się kolejny etap migracji. Obejmował on głównie ludzi młodych, w większości niewykwalifikowanych, którzy przybywali z podrzeszowskich wsi. Byli oni werbowani do pracy w przemyśle i budownictwie. Po osiągnięciu względnej stabilizacji życiowej sprowadzali do miasta krewnych i znajomych ze swojej miejscowości. Z początkiem lat sześćdziesiątych następował systematyczny napływ różnych kategorii ludzi, głównie przez szkoły zawodowe, technika i licea. Po ukończeniu edukacji młode osoby znajdowały zatrudnienie w przemyśle, handlu, administracji, itp. W latach sześćdziesiątych zaczął nasilać się również nowy specyficzny typ migracji, związany z dynamicznym rozwojem szkolnictwa wyższego, oświaty, kultury i sztuki. Rzeszów pilnie potrzebował kadry naukowej, artystów, dziennikarzy. Dlatego wielu młodych ludzi wyjeżdżało na studia do Krakowa, Lublina i innych dużych miast, by tam zdobywać specjalistyczne wyższe wykształcenie. Następnie osoby te powracały do Rzeszowa dając początek powojennej generacji inteligencji. Od roku 1946 do transformacji ustrojowej ilość mieszkańców stolicy Podkarpacia zwiększyła się ponad pięciokrotnie i w 1989 r. wynosiła ok. 151 tysięcy. W tym okresie na szczególną uwagę zasługują lata 1950-1955, ponieważ w stosunkowo krótkim czasie liczba mieszkańców wzrosła o 23,4 tys. Jednak największy dynamizm przyrostu ludności wystąpił w latach 1970-1990 i wyniósł 70,9 tys. W dalszym ciągu do najważniejszych czynników decydujących o napływie ludności można zaliczyć niski stopień urbanizacji obszarów skąd przybywają imigranci, relatywną atrakcyjność Rzeszowa wobec braku w pobliżu innych większych ośrodków oraz politykę władz lokalnych sprzyjającą selektywnej imigracji⁵.

Reorganizacja struktur parafialnych w Rzeszowie

Dynamiczny rozwój przestrzenny i ludnościowy Rzeszowa sprawił, iż przed duszpasterstwem parafialnym stawały trudne wyzwania. Wraz z powstawaniem nowych osiedli, zwłaszcza domów wielkopłytowych na stosunkowo niewielkim terytorium jednostek administracji kościelnej, szybko wzrastało zagęszczenie lud-

---

⁵ M. Malikowski, *Powstawanie dużego miasta...*, s. 151-155; tenże, *Rzeszów – awans i aspiracje...*, s. 21-23; 87-99; W. Bonusiak, dz. cyt., s. 144-145; Urząd Miasta Rzeszowa, *Jak rosło nasze miasto*, <http://www.rzeszow.pl/rozszerzenie-granic-miasta/jak-roslo-nasze-miasto>

ności. Zmiany społeczno-demograficzne przekładały się bezpośrednio na procesy ludnościowe, zachodzące w rzeszowskich parafiach. W mieście przeważał napływ migracyjny nad odpływem migracyjnym, a także występował dodatni przyrost naturalny. Dlatego w parafiach rzeszowskich obserwowano dynamiczny wzrost populacji. O skali zjawiska świadczy fakt, że pod koniec lat 70-tych niemal 75% mieszkańców Rzeszowa nie należało do ludności rdzennej. Proces ten z różną intensywnością trwał do końca lat osiemdziesiątych i uległ zahamowaniu dopiero na początku lat 90-tych, co wiązało się z początkiem transformacji ustrojowej w Polsce. W latach 90-tych napływ nowych mieszkańców spadł o 50% przy jednoczesnym stałym odpływie migracyjnym. Główną przyczyną było pogorszenie się stanu gospodarki w mieście na skutek procesów restrukturyzacyjnych i prywatyzacyjnych. Likwidacja zakładów produkcyjnych, skutkująca wzrostem bezrobocia, ograniczała napływ do Rzeszowa ludzi młodych, zwłaszcza wysoko wykwalifikowanych. W ostatnich kilku latach liczba ludności w Rzeszowie utrzymała tendencję wzrostową m.in. dzięki poszerzeniu granic miasta o okoliczne miejscowości, stanowiące atrakcyjne tereny dla budownictwa mieszkaniowego⁶.

Dynamiczny rozwój Rzeszowa i szybki wzrost populacji w okresie powojennym spowodował, że jedyna w mieście parafia farna nie była w stanie spełniać swoich podstawowych funkcji. Potrzeby wiernych przerastające możliwości duszpasterskie rzeszowskiej fary determinowały powstawanie nowych parafii, a także bezpośrednio wpływały na intensyfikację procesu budownictwa sakralnego. W roku 1949 dla północno-zachodniej części miasta erygowano parafię Chrystusa Króla, a dla południowej części wraz ze Związczycą parafię Matki Bożej Saletyńskiej. Dwa lata później na terenie miasta funkcjonowały już cztery parafie, gdyż w granice miasta włączono miejscowość Staromieście. Jednak istniały bardzo duże dysproporcje w wielkości populacji zamieszkujących poszczególne parafie rzeszowskie. W roku 1952 parafia farna liczył 30,5 tys. wiernych, parafia Chrystusa Króla – 3,1 tys., parafia Matki Bożej Saletyńskiej – 8,8 tys., a parafia św. Józefa (Staromieście) – 5,1 tys. Mimo olbrzymiego przeludnienia na terytorium parafii farnej, w ciągu kolejnych czternastu lat nie utworzono żadnej nowej parafii. Stan ten był wynikiem polityki wyznaniowej rządzącej partii, gdyż w założeniu PRL-owskich prominentów i urbanistów miasto miało mieć charakter typowo socjalistyczny, a w jego granicach nie planowano nowych obiektów sakralnych i nowych jednostek administracji kościelnej. W celu realizacji tych zamiarów do Rzeszowa kierowano szczególnie aktywnych i zasłużonych dla utrwalania władzy ludowej działaczy (np. późniejszy gen. Zenon Płatek), którzy starali się realizować restrykcyjną politykę wyznaniową, zwłaszcza wobec Kościoła katolickiego. Dlatego, gdy w roku 1966 obowiązki ordynariusza obejmował biskup Tokarczuk,

---

⁶ M. Malikowski, *Rzeszów – awans i aspiracje...*, s. 96-97; S. Solecki, *Mobilność przestrzenna ludności Rzeszowa w okresie przemian systemowych*, w: *Spółczesność Podkarpacia na przełomie wieków*, red. M. Malikowski, Rzeszów 2002, s. 126-127; M. Pałak, *Przemiany przestrzenne, gospodarcze i kulturowe w strefie podmiejskiej Rzeszowa po roku 1989*, Rzeszów 2011, s. 132 (rozprawa doktorska w posiadaniu autora książki).

w Rzeszowie nadal funkcjonowały cztery lokalne społeczności parafialne, a liczba ludności w mieście oscylowała wokół 70 tys.⁷.

Nowy biskup przemyski posiadający przygotowanie socjologiczne, doskonale wiedział, że dynamiczne, przestrzenne rozrastanie się Rzeszowa połączone z rozwojem budownictwa mieszkaniowego doprowadzi do powstania olbrzymich parafii-molochów, które nie zdołają spełniać swoich podstawowych funkcji. Przeludnione placówki duszpasterskie zatracą charakter wspólnotowy, przyczyniając się znacznie do osłabienia więzi między wiernymi i kapłanami. Nie będą też w stanie zaspokajać podstawowych potrzeb parafian. Ponadto nasili się niebezpieczne dla życia religijnego poczucie anonimowości wśród wielu katolików świeckich, którzy przestaną identyfikować się z lokalną wspólnotą parafialną. Dlatego też biskup Tokarczuk tworząc nowe jednostki administracji kościelnej uwzględniał potwierdzoną empirycznie tezę, według której wielkość parafii miejskiej powinna kształtować się w granicach 4-8 tys. wiernych, a jej obszar – jeśli to możliwe – powinien pokrywać się z granicami osiedla. Wtedy parafia mogła spełniać swoje funkcje, a w przypadku powstawania na jej terytorium nowych osiedli, stawała się istotnym czynnikiem integrującym rodziny osiedlające się w blokowiskach. W warunkach diecezji przemyskiej ordynariusz stosował praktykę, że parafia miejska powinna maksymalnie liczyć do 10 tys. wiernych (najlepiej ok. 7 tys.), a odległość do kościoła nie może przekraczać 4 km⁸.

Strategia biskupa Tokarczuka spotkała się ze zrozumieniem i akceptacją miejscowego duchowieństwa. Jeden z uczestników tamtych wydarzeń, dominikanin o. Tomasz Pawłowski wspomina: „Biskup Ignacy kierował się prawem Bożym nakazującym „dzień święty święcić”. Do wypełnienia tego podstawowego przykazania konieczne były nowe świątynie. Ordynariusz przemyski wychodził ze słusznego założenia przybliżenia kościoła do wiernych, odległość powinna wynosić nie więcej niż parę kilometrów. Dawniej ludziska musieli niekiedy pokonać kilkanaście kilometrów, aby spełnić obowiązek sumienia. Na wsi rzeszowskiej wczesnym rankiem wybierano się do kościoła, aby powrócić pod wieczór po uroczystych niedzielnych niesporach. Mądry rządca diecezji postanowił również rozładować „molochy” parafialne. Dzielił parafie dwudziesto- i więcej tysięczne na maksimum

---

⁷ Rocznik diecezji przemyskiej na rok 1952, *Przemysł 1952*, s. 46, 101-102; Rocznik diecezji przemyskiej na rok 1966, *Przemysł 1966*, s. 123-125; W. Bonusiak, dz. cyt., s. 145.

⁸ J. Majka, *Socjologia parafii. Zarys problematyki*, Lublin 1971, s. 91-92; W. Piwowarski, *Problemy duszpasterskie parafii terytorialnych*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (1985), z. 6, s. 75-76; K. Bełch, *Wprowadzenie*, w: *Nowe kościoły diecezji przemyskiej w jej dawnych granicach powstałe w latach 1966-1992*, *Przemysł 1993*, s. 4-5; I. Tokarczuk, *Moc i wytrwałość*, wybór i red. T. Fijałkowski, J. Illg, wyd. 2, Kraków 1988, s. 7; tenże, *Budowa kościoła parafialnego w służbie tworzenia wspólnoty kościelnej*, „Ateneum Kapłańskie” 1989, z. 1, s. 55; M. Rudnicka, *Budownictwo sakralne misją trudnych czasów*, w: *Księga jubileuszowa 25 lat pasterskiego posługiwania ks. biskupa Ignacego Tokarczuka*, red. J. F. Adamski, M. Rudnicka, Brzozów – Stalowa Wola 1991, s. 86.

10-tysięczne. Parafia łącząca wiernych powinna być autentyczną wspólnotą, ludzi znających się między sobą...⁹.

Realizacja utylitarnej, ale jednocześnie mało realnej w warunkach państwa totalitarnego strategii biskupa Tokarczuka była zadaniem niezwykle trudnym. Jednak mimo licznych problemów najwięcej parafii utworzono w Rzeszowie w latach 70-tych i 80-tych. Realizując plan organizacji struktur parafialnych w Rzeszowie, władze kościelne z rozległych terytoriów, istniejących już parafii wydzieliły wiele nowych jednostek duszpasterskich. Ponadto lokalne społeczności katolików wybudowały kościoły, mimo, że kolejne plany rozwoju przestrzennego Rzeszowa nie przewidywały w socjalistycznym mieście nowych obiektów sakralnych. Typowymi przykładami obejmowania opieką duszpasterską powstających i rozbudowujących się osiedli były parafie: Najświętszego Serca Jezusowego na osiedlu Ziemowit i części Nowego Miasta (1975), Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w dzielnicy Staroniwa (1975), Matki Bożej Różańcowej obejmującej część osiedla gen. W. Andersa (1976), św. Józefa Kalasancjusza na Wilkowyi (1976), Podwyższenia Krzyża Świętego w południowej części os. gen W. Andersa (1979), św. Judy Tadeusza na os. Gwardzistów (Kmity) (1979), Bożego Ciała i Matki Bożej z Lourdes w północnej części Baranówki (1982), św. Michała Archanioła na osiedlu Mieszka I, Paderewskiego i Dąbrowszczaków (1982), Świętej Rodziny na osiedlu Krakowska-Południe (1985), Opatrzności Bożej na Nowym Mieście (1985)¹⁰.

Przy erygowaniu nowych jednostek kierowano się zasadą, według której dzielono największe pod względem populacji parafie. Schematyzm diecezji przemyskiej z roku 1984 wymienia 19 funkcjonujących w mieście parafii, spośród których tylko trzy miały populację wiernych przekraczającą 10 tys. (św. Wojciecha i Stanisława – 10,2 tys., Chrystusa Króla – 11 tys., Matki Bożej Saletyńskiej – 20 tys.). W następnych latach zmalała liczba wiernych w parafii farniej i saletynów, gdyż z pierwszej wydzielono parafię w Załężu (1985 r.), a z drugiej parafię dominikanów pw. św. Jacka (1990 r.). Według stanu z 30 czerwca 1991 r. w Rzeszowie było 22 parafie, z których trzy nadal miały więcej niż 10 tys. mieszkańców (Chrystusa Króla – 11,0 tys., Najświętszego Serca Jezusowego – 11,6 tys. i Matki Bożej Saletyńskiej – 15,0 tys.)¹¹.

---

⁹ T. Pawłowski, *O początkach powstawania drewnianego kościółka*, <http://www.20szopka.dominikanie.pl/zobacz1.htm>

¹⁰ Z. Budzyński, T. J. Filozof, *Parafia farna*, w: *Encyklopedia Rzeszowa, Rzeszów 2004*, s. 421.

¹¹ *Rocznik diecezji przemyskiej na rok 1984*, opr. i red. H. Borcz, bm. 1984, s. 356-386; *Schematyzm diecezji przemyskiej 1990. Terytorium – Duchowieństwo – Instytucje (Stan w dniu 30 VI 1991 r.)*, opr. i red. A. Klisko, Przemysł 1991, s. 262-282.

Tabela 2. Rozwój struktur parafialnych w Rzeszowie¹²

L.p.	Parafia	Erygowana	Wydzielona z parafii
1.	Św. Wojciecha i Stanisława (farna)	XIV w.	
2.	Św. Józefa (Rzeszów-Staromieście)	XIV w.	
3.	Św. Mikołaja (Rzeszów-Przybyszówka)	przed 1409	
4.	Św. Rocha (Rzeszów-Słocina)	XIV w.	
5.	Matki Bożej Śnieżnej (Rzeszów-Budziwój)	1921	Św. Katarzyny w Tyczynie
6.	Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (Rzeszów-Zalesie)	1946	Św. Rocha
7.	Matki Bożej Saletyńskiej (saletyni)	1949	Św. Wojciecha i Stanisława (farna)
8.	Chrystusa Króla	1949	Św. Wojciecha i Stanisława
9.	Matki Bożej Królowej Polski (cywilno-wojskowa)	1969	Św. Wojciecha i Stanisława, Matki Bożej Saletyńskiej, Chrystusa Króla
10.	Św. Huberta (Rzeszów-Miłocin)	1969	Św. Józefa (Rzeszów-Staromieście)
11.	Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (bernardyni)	1970	Św. Wojciecha i Stanisława, św. Józefa (Rzeszów-Staromieście), Chrystusa Króla
12.	Święto Krzyża	1970	Św. Wojciecha i Stanisława
13.	Św. Józefa (Rzeszów-Zwiężycza)	1974	Matki Bożej Saletyńskiej
14.	Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (Rzeszów-Staroniwa)	1975	Chrystusa Króla
15.	Najświętszego Serca Jezusowego	1975	Św. Rocha

¹² Tabela sporządzona na podstawie: *Rocznik diecezji przemyskiej na rok 1984*; *Schematyzm diecezji przemyskiej 1990*; *Schematyzm diecezji rzeszowskiej. Wydanie jubileuszowe na Wielki Jubileusz Wcielenia (stan z dnia 25 marca 2000)*, Rzeszów 2000; *Schematyzm diecezji rzeszowskiej stan z dnia 01.12.2010 r.*, Rzeszów 2010.

L.p.	Parafia	Erygowana	Wydzielona z parafii
16.	Św. Józefa Kalasancjusza (Rzeszów-Wilkowyja)	1976	Św. Wojciecha i Stanisława
17.	Matki Bożej Różańcowej	1976	Chrystusa Króla
18.	Podwyższenia Krzyża Świętego	1979	Chrystusa Króla, Matki Bożej Różańcowej
19.	Świętego Judy Tadeusza	1979	Chrystusa Króla
20.	Bożego Ciała i Matki Bożej z Lourdes	1982	MB Różańcowej, św. Józefa (Rzeszów-Staromieście), św. Huberta (Miłocin), św. Mikołaja.
21.	Św. Michała Archanioła	1982	Św. Rocha, Najświętszego SJ
22.	Miłosierdzia Bożego (Rzeszów-Biała)	1983	Wniebowzięcia NMP (Rzeszów-Zalesie)
23.	Opatrzności Bożej (salezianie)	1985	Najświętszego Serca Jezusowego
24.	Świętej Rodziny	1985	Chrystusa Króla, Podwyższenia Krzyża Świętego, św. Mikołaja
25.	Matki Bożej Nieustającej Pomocy i św. Floriana	1985	Św. Wojciecha i Stanisława
26.	Św. Jacka (dominikanie)	1990	Matki Bożej Saletyńskiej
27.	Św. bp Józefa Sebastiana Pelczara (Rzeszów-Pobitno)	1995	Św. Wojciecha i Stanisława
28.	Bł. Karoliny Kózki	1995	Świętej Rodziny, św. Mikołaja, Narodzenia NMP
29.	Matki Bożej Częstochowskiej	2006	Najświętszego SJ, Miłosierdzia Bożego (Biała), Matki Bożej Śnieżnej (Budziwój)
30.	Św. Królowej Jadwigi	2006	Św. Wojciecha i Stanisława, Opatrzności Bożej, św. Michała Archanioła

Zatem, gdy w roku 1992 powstawała diecezja rzeszowska w obrębie miasta funkcjonowało 22 samodzielne ośrodki duszpasterskie (choć nie wszystkie w całości leżały w granicach Rzeszowa). Były to parafie: św. Wojciecha i Stanisława, św. Józefa (Rzeszów-Staromieście), św. Mikołaja (Rzeszów-Przybyszówka – część),

św. Rocha (Rzeszów-Słocina – część), Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (Rzeszów-Zalesie), Matki Bożej Saletyńskiej, Chrystusa Króla, Matki Bożej Królowej Polski (cywilno-wojskowa), Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (bernardyni), Świętego Krzyża, św. Józefa (Rzeszów-Zwięczyca – część), Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (Rzeszów-Staroniwa), Najświętszego Serca Jezusowego, św. Józefa Kalasancjusza (pijarzy), Matki Bożej Różańcowej, Podwyższenia Krzyża Świętego, św. Judy Tadeusza, Bożego Ciała i Matki Bożej z Lourdes, św. Michała Archanioła, Opatrzności Bożej (salezianie), Świętej Rodziny (Misjonarze Świętej Rodziny), św. Jacka (dominikanie). Spośród nich 18 utworzono po roku 1945 (cztery istniały już wcześniej – św. Wojciecha i Stanisława, św. Józefa – Staromieście, św. Mikołaja – Przybyszówka, św. Rocha – Słocina,) w celu zaspokojenia religijnych potrzeb mieszkańców Rzeszowa, a także kilku sąsiednich wiosek¹³.

Po upadku komunizmu, w okresie transformacji ustrojowej i towarzyszącej jej demokratyzacji życia społecznego oraz powstawaniu społeczeństwa obywatelskiego rozwój struktur parafialnych Rzeszowa przebiegał bez większych problemów i był zależny od potrzeb mieszkańców, ich aktywności i możliwości finansowych lokalnych społeczności parafialnych. Proces zagęszczania struktur parafialnych w Rzeszowie kontynuuje od 1992 r. ordynariusz rzeszowski biskup Kazimierz Górny. Hierarcha posiada bogate doświadczenie w zakresie budownictwa sakralnego, które nabył zwłaszcza w latach 1977-1984, pełniąc obowiązki proboszcza w Oświęcimiu. Wprowadzane przez niego zasady tworzenia placówek duszpasterskich i infrastruktury parafialnej w diecezji rzeszowskiej zostały określone w statutach synodalnych. Wynika z nich, że skuteczność i owocność posługi duszpasterskiej zależy m.in. od wielkości parafii i dostępu wiernych do świątyni. Biskup Górny respektuje sprawdzoną zasadę swojego poprzednika, według której populacja wiernych w parafii nie powinna przekraczać 10 tys. wiernych, natomiast maksymalne odległość do kościoła parafialnego to 4 km. Ponadto stawia na komplementarną współpracę kapłanów i katolików świeckich, której celem jest budowanie jedności we wspólnocie Kościoła lokalnego, a także wspólne zaangażowanie w działalność ewangelizacyjną¹⁴.

Kierując się potrzebami wiernych biskup Górny erygował w Rzeszowie kolejne parafie: bł. Karoliny Kózki w zachodniej części miasta (1995 r.), św. bpa Józefa Sebastiana Pelczara w dzielnicy Pobitno (1995 r.); Królowej Jadwigi przy ul. Rejtana (2006 r.) oraz Matki Bożej Częstochowskiej wydzieloną z parafii katedralnej (2006 r.)¹⁵. Ponadto w ostatnich kilku latach w granice administracyjne miasta

---

¹³ *Schematyzm diecezji rzeszowskiej 1993*, Rzeszów 1993, s. 162-191; W. Wierzbieniec, *Instytucjonalizacja życia religijnego w Rzeszowie po II wojnie światowej*, w: *Rzeszów dawny i współczesny. Społeczeństwo*, red. K. Kaszuba, Z. Sokół, Rzeszów 2005, s. 75.

¹⁴ *Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej*, Rzeszów 2004, s. 47-49, 79; S. Nabywaniec, *Rzeszów w roli stolicy nowej diecezji obrządku łacińskiego na Podkarpaciu*, w: *Rzeszów – w 655. rocznicę lokacji. Studia z dziejów miasta i regionu*, red. W. Bonusiak, W. Zawitkowska, Rzeszów 2010, s. 167-169.

¹⁵ Z. Budzyński, T. J. Filozof, dz. cyt., s. 421; *Schematyzm diecezji rzeszowskiej stan z dnia 01.12.2010 r.*

włączono parafie wiejskie: Matki Bożej Nieustającej Pomocy i św. Floriana w Załężu (2006 r.), Miłosierdzia Bożego w Białej (2009 r.), św. Huberta w Miłociźnie (2010 r.), Matki Bożej Śnieżnej w Budziwoju (2010 r.), a także pozostające jeszcze poza Rzeszowem części parafii miejskich: św. Rocha (Rzeszów-Słocina), św. Mikołaja (Rzeszów-Przybyszówka) i św. Józefa (Rzeszów-Zwięczyca)¹⁶.

Dynamiczny rozwój sieci parafii miejskich przyczynił się do powstawania nowych dekanatów rzeszowskich. W roku 1968 parafie rzeszowskie wchodziły w skład jednego dekanatu rzeszowskiego, a obecnie należą do sześciu: Rzeszów Fara, Rzeszów Katedra, Rzeszów Północ, Rzeszów Południe, Rzeszów Wschód i Rzeszów Zachód¹⁷.

Pod koniec 2010 r. na terenie 29 rzeszowskich osiedli zajmujących powierzchnię 116 km², funkcjonowało 30 parafii, zamieszkałych przez 178 tys. osób, w tym 149 tys. katolików (84% ogółu ludności miasta). Statystycznie przeciętny obszar parafii zajmuje niecałe 4 km², natomiast średnia liczba wiernych przypadających na jedną parafię wynosi niemal 5 tys. Aktualny stan liczebny parafii rzeszowskich pozwala stwierdzić, że zostały zrealizowane założenia biskupów: Ignacego Tokarczuka i Kazimierza Górnego, którzy starali się, by parafie miejskie liczyły do 10 tys. wiernych, a odległość do kościoła parafialnego nie przekraczała 4 km. Mimo, że statystycznie na jedną parafię przypada prawie 5 tys. osób, to jednak w rzeczywistości istnieją znaczne dysproporcje w liczbie wiernych w poszczególnych jednostkach. W mieście funkcjonuje osiem parafii liczących poniżej 3 tys. wiernych. Są to dwie parafie położone w centrum miasta: farna i Świętego Krzyża, a także leżące na obrzeżach Rzeszowa dawne parafie wiejskie: św. Huberta, św. Józefa (Rzeszów-Zwięczyca), Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (Rzeszów-Staroniwa), Miłosierdzia Bożego (Rzeszów-Biała), Matki Bożej Nieustającej Pomocy i św. Floriana (Rzeszów-Załęże) i Matki Bożej Częstochowskiej. Na uwagę zasługuje fakt, że parafia farna pw. św. Wojciecha i Stanisława, będąca jeszcze w latach sześćdziesiątych najliczniejszą parafią w mieście należy obecnie do grupy jednostek duszpasterskich o najmniejszej populacji. Ponadto w granicach miasta jest osiem parafii w przedziale 3-5 tys. katolików, sześć w granicach 5-7 tys. i osiem mających powyżej 7 tys., w tym tylko jedna, mająca więcej niż 10 tys. wiernych (Najświętszego Serca Jezusowego – 10,5 tys. wiernych). Dwadzieścia cztery parafie prowadzą księża diecezjalni, a pozostałe sześć kapłani reprezentujący zakony i zgromadzenia. Specyfiką parafialnego duszpasterstwa w Rzeszowie jest istotny w nim udział kapłanów zakonnych, co stanowi ewenement w skali Kościoła w Polsce. Obecność przedstawicieli wspólnot zakonnych i zgromadzeń w codziennym życiu lokalnych społeczności parafialnych wynika z dalekowzrocznej strategii duszpasterskiej bp I. Tokarczuka, który wychodząc z inicjatywą two-

---

¹⁶ Schematyzm diecezji rzeszowskiej stan z dnia 01.12.2010 r.; Urzędu Miasta Rzeszowa, Jak rosło nasze miasto, <http://www.rzeszow.pl/miasto-rzeszow/rozszerzenie-granic-miasta/jak-roslo-nasze-miasto>

¹⁷ *Schematyzm diecezji rzeszowskiej stan z dnia 01.12.2010 r.*, s. 551-733, 873-876; S. Nabywaniec, dz. cyt., s. 169; W. Wierzbieniec, dz. cyt., s. 75.

rzenia parafii zakonnych, chciał, by swoimi ofertami duszpasterskim zaspokajały one religijno-społeczne potrzeby mieszkańców miasta. Dużym osiągnięciem organizacyjno-duszpasterskim parafii rzeszowskich jest dobra infrastruktura, a także nierozległe terytoria, gdyż odległość do kościołów parafialnych nie przekracza 4 km. Optymalnym rozwiązaniem byłyby obszary parafii pokrywające się z granicami osiedli, a także centralne położenie kościoła, jak np. w przypadku parafii św. Judy Tadeusza (oś. Kmity), czy Opatrzności Bożej (Nowe Miasto). Niestety w wielu parafiach rzeszowskich, zwłaszcza położonych w centrum miasta nie zachowano takiej zasady, dlatego granice parafii dzielą osiedla. Znacznie lepiej wygląda sytuacja w byłych parafiach wiejskich przyłączonych w ostatnich latach do Rzeszowa, gdyż ich terytoria zazwyczaj pokrywają się z obszarami osiedli. Jednak mankamentem zdecydowanej większości tych jednostek jest niecentralne położenie kościołów parafialnych¹⁸.

Rysunek 2. Szkic sytuacyjny parafii rzeszowskich¹⁹

¹⁸ Obliczenia przeprowadzono w oparciu o wykazy danych statystycznych znajdujących się w archiwach parafialnych oraz na podstawie *Schematyzmu diecezji rzeszowskiej z dnia 01.12.2010 r.*

¹⁹ Położenie liczby w obiekcie wskazuje na lokalizację kościoła parafialnego w terenie.

Legenda:

L.p.	Parafia
1.	Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (bernardyni)
2.	Święto Krzyża
3.	Św. Wojciecha i Stanisława (farna)
4.	Chrystusa Króla
5.	Matki Bożej Królowej Polski (cywilno-wojskowa)
6.	Świętego Judy Tadeusza
7.	Matki Bożej Saletyńskiej (saletyni)
8.	Św. Jacka (dominikanie)
9.	Świętej Rodziny
10.	Podwyższenia Krzyża Świętego
11.	Matki Bożej Różańcowej
12.	Św. Józefa (Rzeszów-Staromieście)
13.	Św. Jadwigi Królowej
14.	Opatrzności Bożej (salezianie)
15.	Św. Michała Archanioła
16.	Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (Rzeszów-Staroniwa)
17.	Bł. Karoliny Kózki
18.	Św. Mikołaja (Rzeszów-Przybyszówka)
19.	Bożego Ciała i Matki Bożej z Lourdes
20.	Św. Huberta (Rzeszów-Miłocin)
21.	Matki Bożej Nieustającej Pomocy i św. Floriana (Rzeszów-Załęże)
22.	Św. bp Józefa Sebastiana Pelczara (Rzeszów-Pobitno)
23.	Św. Józefa Kalasancjusza (Rzeszów-Wilkowyja)
24.	Św. Rocha (Rzeszów-Słocina)
25.	Najświętszego Serca Jezusowego (katedralna)
26.	Matki Bożej Częstochowskiej
27.	Św. Józefa (Rzeszów-Zwięczyca)
28.	Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (Rzeszów-Zalesie)
29.	Miłosierdzia Bożego (Rzeszów-Biała)
30.	Matki Boże Śnieżnej (Rzeszów-Budziwój)

Powstawanie nowych jednostek administracji kościelnej miało istotny wpływ na liczbę duchowieństwa w Rzeszowie. W roku 1984 w mieście funkcjonowało 19 parafii (zamieszkałych przez 138648 wiernych), w których przebywało 84 księży, czyli statystycznie jeden kapłan przypadał na 1651 mieszkańców. Księża diecezjalnych prowadzących 15 parafii było 61, natomiast 23 kapłanów zakonnych obsługiwało 4 parafie. Po utworzeniu diecezji rzeszowskiej zwiększyła się liczba duchownych w mieście, gdyż oprócz pracy parafialnej wielu kapłanów było zatrudnionych w urzędach i instytucjach kościelnych funkcjonujących w stolicy diecezji. W roku 1993 na terenie 22 parafii rzeszowskich mieszkało 2 biskupów i 132 kapłanów, w tym 49 księży zakonnych. Siedem lat później w mieście podzielonym na 24 jednostki administracji kościelnej było już 157 duchownych, co dawało średnio jednego kapłana na 919 wiernych. Pod koniec 2010 r. na terenie 30 rzeszowskich parafii przebywało dwóch biskupów, 208 księży (30 proboszczów, 58 wikarych i 120 innych duchownych). Statystycznie na jedną parafię liczącą średnio 5 tys. przypada 7 duchownych, czyli jeden kapłan na 714 wiernych. Stosunkowo duża liczba kapłanów wynika ze specyfiki miasta, które jest stolicą diecezji i dlatego na jego obszarze znajduje się wiele diecezjalnych instytucji, w których pracują duchowni pełniąc różne funkcje. Kapłani diecezjalni stanowią 71%, natomiast zakonnicy 29% wszystkich duchownych. Księża diecezjalni obsługują 24 parafie, natomiast w 6 duszpasterzują duchowni reprezentujący zakony i zgromadzenia (saletyni, bernardyni, pijarzy, salezjanie, Misjonarze Świętej Rodziny i dominikanie). Najwięcej kapłanów (25) mieszka w prowadzonej przez księży diecezjalnych parafii Słocina, na terenie której znajduje się Dom Księży Seniorów. Poza tym wyjątkiem w ilości kapłanów przodują parafie zakonne, gdzie pracuje od kilku do nawet kilkunastu księży zakonnych, co oczywiście ma wpływ na specyfikę i jakość posługi parafialnej. W zdecydowanej większości parafii proboszczom pomagają w pracy duszpasterskiej wikarzy lub inni kapłani. Jedynie w trzech parafiach (św. Huberta, Matki Bożej Częstochowskiej oraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy i św. Floriana) duszpasterzują sami proboszczowie. W latach 1984-2010 liczba kapłanów w Rzeszowie wzrosła o 148% (księża diecezjalnych o 143%, a zakonnych o 161%)²⁰.

Powstawanie infrastruktury w parafiach rzeszowskich

Bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na funkcjonowanie lokalnej wspólnoty parafialnej jest infrastruktura, a zwłaszcza kościół będący miejscem kult. Rozwój przestrzenny Rzeszowa i wzrost liczby jego mieszkańców wymuszał budowę obiektów sakralnych, w których wierni mogli gromadzić się na wspólne modlitwy. W okresie PRL-u rozwój sieci kościołów napotykał na liczne utrudnienia ze

---

²⁰ Obliczenia przeprowadzono na podstawie: *Rocznik diecezji przemyskiej na rok 1984*; *Schematyzm diecezji rzeszowskiej 1993*; *Schematyzm diecezji rzeszowskiej... (stan z dnia 25.03.2000 r.)*; *Schematyzm diecezji rzeszowskiej stan z dnia 01.12.2010 r.*

strony władz miejskich i wojewódzkich, które realizując politykę wyznaniową PZPR zmierzały do ograniczania duszpasterskiej działalności Kościoła.

W roku 1949 na terenie Rzeszowa liczącego nieco ponad 28 tys. mieszkańców funkcjonowały trzy parafie dysponujące 2 kościołami parafialnymi (pw. św. Wojciecha i Stanisława oraz pw. Chrystusa Króla), jedną niedużą kaplicą (pw. Matki Bożej Saletyńskiej), a także kościołami: garnizonowym (poreformackim), gimnazjalnym (popijarskim) i bernardynów. W roku 1951 do miasta włączono parafię Staromieście posiadającą zabytkowy kościół pw. św. Józefa. Pod względem liczby wiernych parafia farna w Rzeszowie należała wówczas do największych w diecezji przemyskiej, gdyż liczyła 30,5 tys. wiernych. Ponadto była też rozległa terytorialnie, gdyż mieszkańcy najbardziej odległych zabudowań mieli do kościoła parafialnego nawet 7 km. Gdy pod koniec lat sześćdziesiątych liczba ludności zbliżała się do 80 tys., w kwestii budownictwa sakralnego w mieście nic się nie zmieniło. Dlatego w każdą niedzielę i święto wierni musieli pokonywać wielokilometrowe odległości, by uczestniczyć w mszach św. Wypełnienie tego obowiązku było niezwykle uciążliwe w okresie jesienno-zimowym, zwłaszcza dla ludzi starszych, schorowanych i dzieci. Dodatkowym utrudnieniem była niewystarczająca ilość kościołów i niewielkie ich rozmiary w stosunku do liczby parafian. Obiekty sakralne budowane niegdyś dla niedużej społeczności wiernych, stawały się нефunkcjonalne ze względu na znaczny przyrost liczby katolików na terenach poszczególnych parafii²¹.

W takiej sytuacji jednym z najważniejszych i najpilniejszych zadań duszpasterskich w Rzeszowie stawało się budowanie kościołów i kaplic, aby lokalne społeczności katolików posiadały własną świątynię. Obiekty sakralne miały stanowić zasadniczą bazę duszpasterską dla rozwoju życia duchowego wiernych oraz dla powstania i działalności wszelkiego rodzaju grup i wspólnot zrzeszających ludzi świeckich. Szczególnie potrzebne były one w dużych osiedlach. Z reguły zasiedlała je ludność pochodząca z terenów wiejskich. Przenosiła ona tradycyjne wzorce religijne oparte w dużej mierze na „wierze ojców” do swojego nowego miejsca zamieszkania. Przeżywana przez wiernych religijność instytucjonalna była związana ściśle z Kościołem, który określał model życia religijnego, obejmujący system wartości, normy i wzory zachowań religijnych oraz role, jakie mają wypełniać jego członkowie. Postawy i zachowania wiernych świeckich ukierunkowane były na propagowany przez Kościół model życia i związane z nim oczekiwania. Wielki autorytet w lokalnej społeczności posiadał ksiądz, reprezentujący Kościół hierarchiczny²².

---

²¹ A. Potocki, *Diecezja przemyska w swe 600-lecie*, t. 2, Przemyśl 1986, s. 514-515, 524-525; W. Wierzbieniec, dz. cyt., s. 63-65; H. Szareyko, *Współdziałanie społeczności wiejskich przy nielegalnej budowie obiektów sakralnych diecezji przemyskiej w latach 1966-1980*, Warszawa 1994, s. 37-38.

²² Wywiad (W-1) z emerytowanym biskupem diecezjalnym przeprowadzony w dniu 20 sierpnia 2010 r.; Wywiad (W-10) z emerytowanym proboszczem parafii pw. Chrystusa Króla w Rzeszowie przeprowadzony 1 września 2010 r.; Wywiad (W-19) z proboszczem parafii katedralnej pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Rzeszowie przeprowadzony

Największe skupiska ludności katolickiej powstawały w dużych blokowiskach, zdominowanych przez budownictwo wielkopłytowe. Do najważniejszych tego typu osiedli należały: Dąbrowskiego wybudowane w latach 50-tych, XX-lecia PRL, Piastów, Baranówka I, Tysiąclecia, Pułaskiego, Baranówka II, Baranówka III, Nowe Miasto, Gwardzistów (obecnie Kmity) wzniesione w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych oraz Baranówka IV i Krajowej Rady Narodowej (obecnie Krakowska-Południe) powstałe w latach osiemdziesiątych. Równolegle w różnych rejonach miasta kontynuowana była zabudowa jednorodzinna. Intensywny rozwój budownictwa mieszkaniowego jedno i wielorodzinnego bezpośrednio wpływał na wzrost wielkości populacji, zamieszkującej stolicę województwa²³.

Władze komunistyczne chcąc zablokować powstawanie świątyń, zwłaszcza na nowych osiedlach stosowały różne metody. Ich taktyka zazwyczaj polegała na maksymalnym opóźnieniu i utrudnianiu wszelkich procedur związanych z budownictwem sakralnym, a następnie na wydawaniu negatywnych decyzji. Uzasadniano je najczęściej brakiem materiałów budowlanych lub wystarczającym zaspokojeniem potrzeb religijnych ludności przez istniejące świątynie. Szczególnie nieustępliwi byli urzędnicy w sprawie wniosków o wydanie zezwoleń na budowę obiektów sakralnych na nowych osiedlach. Uzasadniając negatywną odpowiedź tłumaczono, że kościół nie powinien znajdować się na nowoczesnym osiedlu, gdyż jest obiektem uciążliwym ze względu na muzykę, śpiew i dzwony. Ponadto prawo nie uznaje go za budynek użyteczności publicznej, a więc nie może być wpisany do planów zagospodarowania, na realizację których można pozyskiwać działki pod zabudowę. Wynajdywane trudności były w praktyce przykrywką dla realizowanej polityki stopniowej ateizacji społeczeństwa. Katolicy nie dawali się jednak zniechęcić ani zastraszyć. Lekceważenie ich podstawowych potrzeb religijnych przez urzędników państwowych wywoływało liczne konflikty społeczne, które towarzyszyły budowie kościołów w okresie PRL-u, zwłaszcza na nowych rzeszowskich osiedlach²⁴.

Chęć posiadania własnego kościoła parafialnego, a także sprzeciw wobec postawy władz komunistycznych integrowały lokalne społeczności parafialne, które skutecznie współdziałały przy nielegalnej budowie obiektów sakralnych. Władze

---

31 sierpnia 2010 r.; Wywiad (W-22) z proboszczem parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Rzeszowie przeprowadzony 6 września 2010 r.; Wywiad (W-23) z emerytowanym proboszczem parafii pw. św. Judy Tadeusza w Rzeszowie przeprowadzony 7 października 2010 r.

²³ M. Malikowski, *Powstawanie dużego miasta...*, s. 215-222.

²⁴ S. Bober, *Persona non grata. Biskup Ignacy Tokarczuk i władze PRL*, Lublin 2005, s. 146-151, 206-221; A. Garbarz, *Działalność duszpastersko-społeczna arcybiskupa Ignacego Tokarczuka*, Rzeszów 2006, s. 312-317; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006, s. 168; R. Gryz, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971-1980*, Kielce 2007, s. 313-314; Historia konfliktów wokół budowy kościołów w Rzeszowie, <http://www.mmrzeszow.pl/artukul/historia-konfliktow-wokol-budowy-kosciolow-w-rzeszowie-207515.html>

komunistyczne podejmowały wobec budowniczych akcje odwetowe pod pretekstem łamania prawa budowlanego. Były one szczególnie represjonujące, zważywszy na szczególną niechęć partyjnych elit do biskupa Tokarczuka, który ostentacyjnie wspierał inicjatywy wspólnot parafialnych w Rzeszowie. Oczywiście zdarzały się pozytywne zachowania ze strony różnych urzędników, którzy oficjalnie trzymali linię partii, a prywatnie i poufnie, swoimi „kanałami” pomagali parafiom zdobywać reglamentowane i trudno dostępne wówczas materiały budowlane. Dużą pomysłowością w pozyskiwaniu materiałów wykazywali się zarówno proboszczowie prowadzący budowę, jak i sami parafianie, którzy sobie tylko znanymi sposobami „zdobywali”: pustaki, cegły, cement, wapno, żwir, piasek, drewno czy żelazo²⁵.

Rozwój sieci obiektów sakralnych w Rzeszowie, zarówno w okresie PRL-u, jak i III RP przebiegał bardzo dynamicznie. Obecnie wszystkie parafie, z wyjątkiem najmłodszej pw. św. Jadwigi Królowej, dysponują świątyniami, które w pełni zaspokajają potrzeby wiernych. Zabytkowe kościoły parafialne z różnych okresów historycznych posiada 8 parafii rzeszowskich: św. Wojciecha i Stanisława, Świętego Krzyża, Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (bernardyni), Matki Bożej Królowej Polski, Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (Rzeszów-Zalesie), św. Józefa (Rzeszów-Staromieście), św. Rocha (Rzeszów-Słocina) i Chrystusa Króla. Zdecydowana większość istniejących obecnie na terenie miasta obiektów sakralnych została wzniesiona po roku 1980. Wcześniej parafialne miejsca kultu były najczęściej zlokalizowane w tymczasowych, nieraz prowizorycznych kaplicach. Wówczas stosowano skuteczną metodę polegającą na urządzaniu kaplic w domach prywatnych lub szybko wzniesionych barakach. W tajemnicy przed władzami były one przygotowywane, a następnie poświęcone przez jednego z biskupów przemyskich. W nielegalnej kaplicy wierni pozostawali przez wiele dni na całodobowej adoracji Najświętszego Sakramentu, by służby bezpieczeństwa nie zajęły obiektu siłą²⁶.

Pomimo wielu problemów i utrudnień w okresie PRL-u, w latach 1975-2010 wybudowano lub rozbudowano 22 kościoły parafialne znajdujące się obecnie w granicach administracyjnych Rzeszowa. Często są to budowle monumentalne położone w kompleksie duszpasterskim. Fenomen budownictwa sakralnego największy dynamizm osiągnął w latach osiemdziesiątych, gdy budowano najwięcej kościołów. W latach dziewięćdziesiątych liczba ta nieco zmalała, głównie dlatego, że najpilniejsze potrzeby lokalnych wspólnot parafialnych zostały już zaspokojone. Ponadto pojawiły się dodatkowe trudności spowodowane niekorzystną sytuacją

---

²⁵ Wywiad (W-19) z proboszczem parafii katedralnej pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Rzeszowie przeprowadzony 31 sierpnia 2010 r.; Wywiad (W-22) z proboszczem parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Rzeszowie przeprowadzony 6 września 2010 r. Zob. S. Mac, *Komu bije dzwon wolności*, Rzeszów 2007, s. 43-47; H. Szareyko, *Współdziałanie społeczności...*, s. 93-97.

²⁶ Wywiad (W-10) z emerytowanym proboszczem parafii pw. Chrystusa Króla w Rzeszowie przeprowadzony 1 września 2010 r.

materialną, będącą skutkami tzw. reform gospodarczych (głównie olbrzymim wzrostem bezrobocia). Nadal jednak kontynuowano rozpoczęte przedsięwzięcia oraz zainicjowano kilka nowych. W pierwszej dekadzie XXI wieku budowano osiem kościołów (w tym rozpoczęte w poprzedniej dekadzie). Obecnie realizowana jest jedna inwestycja, tj. kompleks duszpastersko-akademicki przy parafii św. Jadwigi Królowej. Na obszarze wszystkich parafii rzeszowskich funkcjonuje aktualnie 30 kościołów parafialnych, 4 kościoły filialne i 28 kaplic²⁷.

Oprócz świątyni bardzo ważną funkcję w infrastrukturze parafialnej spełnia tzw. zaplecze duszpasterskie, czyli obiekty przeznaczone dla działalności grup i stowarzyszeń kościelnych, a także mieszkania dla kapłanów. Do roku 1990 wiele parafii rzeszowskich borykało się z problemami lokalowymi, ponieważ nie dysponowały one obiektami, które mogły zaspokoić potrzeby duszpasterskie. Olbrzymim wyzwaniem duszpasterskim stawało się zorganizowanie nauczania religii w budynkach kościelnych, gdyż zazwyczaj parafie nie posiadały odpowiednich obiektów. Dlatego nieraz wynajmowano pomieszczenia u osób prywatnych oraz katechizowano w kaplicach i kościołach. Sytuacja zmieniała się w 1990 r. po przejściu nauczania religii do szkół. Wówczas wiele budynków kościelnych dostosowano do potrzeb typowo duszpasterskich, wynikających z funkcjonowania parafii w społeczeństwie demokratycznym (np. przedszkola, świetlice, poradnie duszpasterskie, sale spotkań, mieszkania dla księży lub siostr zakonnych, itp.). W Rzeszowie nie przyjęto praktyki stosowanej w innych diecezjach, by nieużywane sale katechetyczne wynajmować na działalność handlową czy usługową w celu zmniejszenia kosztów utrzymania. Obecnie zdecydowana większość parafii rzeszowskich posiada infrastrukturę, która zaspokaja potrzeby duszpasterskie. Jedynie dwie parafie prowadzą intensywną rozbudowę zaplecza duszpasterskiego (saletyni i bernardyni), natomiast parafia św. Jadwigi Królowej tworzy ją od podstaw²⁸.

Tabela 3. Lata budowy (rozbudowy) kościołów parafialnych²⁹

L.p.	Parafia	Budowa (przebudowa, rozbudowa) kościoła parafialnego
1.	Św. Wojciecha i Stanisława (farna)	XIV w.
2.	Św. Józefa (Rzeszów-Staromieście)	1900
3.	Św. Mikołaja (Rzeszów-Przybyszówka)	1802, 1984-1991
4.	Św. Rocha (Rzeszów-Słocina)	1913-1916

²⁷ Na podstawie *Schematyzmu diecezji rzeszowskiej z dnia 01.12.2010 r.*

²⁸ Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z byłymi i obecnymi proboszczami parafii rzeszowskich.

²⁹ Tabela sporządzona na podstawie informacji o parafiach rzeszowskich zamieszczonych przez A. Motykę w *Encyklopedii Rzeszowa (Rzeszów 2004)* oraz w *Schematyzmie diecezji rzeszowskiej stan z dnia 01.12.2010 r.*

L.p.	Parafia	Budowa (przebudowa, rozbudowa) kościoła parafialnego
5.	Matki Bożej Śnieżnej (Rzeszów-Budziwój)	1999-2002
6.	Wniebowzięcia NMP (Rzeszów-Zalesie)	1889
7.	Matki Bożej Saletyńskiej (saletyni)	1980-1983
8.	Chrystusa Króla	1931-1935
9.	Matki Bożej Królowej Polski (cywilno-wojskowa)	1715-1722
10.	Św. Huberta (Rzeszów-Miłocin)	2000-2001
11.	Wniebowzięcia NMP (bernardyni)	1624-1629
12.	Świętego Krzyża	1644-1649
13.	Św. Józefa (Rzeszów-Zwięczyca)	1989-1993
14.	Narodzenia NMP (Staroniwa)	1984-1999
15.	Najświętszego Serca Jezusowego (katedralna)	1977-1982
16.	Św. Józefa Kalasancjusza (Rzeszów-Wilkowyja)	1985-1992
17.	Matki Bożej Różańcowej	1983-1989
18.	Podwyższenia Krzyża Świętego	1987-1993
19.	Św. Judy Tadeusza	1984-1990
20.	Bożego Ciała i Matki Bożej z Lourdes	1991-1999
21.	Św. Michała Archanioła	1981, 2007-08
22.	Miłosierdzia Bożego (Rzeszów-Biała)	2002-2011
23.	Opatrzności Bożej (salezianie)	1990-1999
24.	Świętej Rodziny	1989-1998
25.	Matki Bożej Nieustającej Pomocy i św. Floriana	1980-1984
26.	Św. Jacka (dominikanie)	1995-2000
27.	Św. bp Józefa Sebastiana Pelczara (Rzeszów-Pobitno)	1999-2008
28.	Bł. Karoliny Kózki	2001-2006
29.	Matki Bożej Częstochowskiej	1989
30.	Św. Królowej Jadwigi	Rozpoczęta w 2008

Trwający już od ponad 30 lat proces intensywnego rozwoju sieci parafii i kościołów w Rzeszowie oraz związane z nim zmiany granic parafii nie zawsze spotykają się ze zrozumieniem wiernych. Dla wielu z nich kilkakrotne zmiany przynależności do parafii są trudne do zaakceptowania. Nie mniej kłopotliwym problemem staje się konieczność partycypacji tych samych wiernych w budowie kilku kościołów, co jest wynikiem reorganizacji granic parafii. Np. część mieszkańców bloków przy ul. Rejtana buduje już czwarty kościół w przeciągu 33 lat, stąd zauważalne staje się zmęczenie i niezadowolenie niektórych wiernych³⁰.

Aktywność katolików w warunkach tworzenia nowych parafii

W okresie PRL-u, gdy prowadzono systemową walkę z religią, zdecydowana większość mieszkańców Rzeszowa chciała zachować tradycyjne wartości religijno-moralne. Ludzie ci nie akceptowali materialistycznego systemu komunistycznego i zdecydowanie przeciwstawiali się laicyzacji społeczeństwa oraz represyjnej polityce wyznaniowej rządzącej partii. Dlatego procesowi powstawania sieci parafii i kościołów często towarzyszyły konflikty społeczne między lokalnymi społecznościami katolików, a władzami państwowymi, które starały się, by Rzeszów stał się modelowym miastem socjalistycznym. Zasadniczą przyczyną antagonizmów była rozbieżność interesów między świeckimi władzami lokalnymi a społecznościami katolików, które upominały się o swoje konstytucyjne prawo do wolności wyznania. Ludzie wierzący uważali, że są represjonowani i dyskryminowani, gdyż administracja państwowa przeszkadzała w powstawaniu parafii, a także regularnie odmawiała pozwoleń na budowę kościołów i obiektów parafialnych użyteczności publicznej (domów parafialnych, punktów katechetycznych, plebanii). Mimo, że władze miejskie i wojewódzkie istniejące antagonizmy sprowadzały na płaszczyznę administracyjno-prawną, to w rzeczywistości miały one podłoże światopoglądowe, wynikające z polityki wyznaniowej państwa ludowego. Konflikty na płaszczyźnie ideologicznej brały się z oczywistych różnic występujących między wyznawanymi przez obie strony sporu zasadami moralno-etycznymi oraz wartościami. Katolicy czuli się szykanowani i dyskryminowani, gdy władze państwowe odmawiały im pozwoleń na budowę kościołów, czy tzw. punktów katechetycznych, w których księża mogli nauczać religii³¹.

---

³⁰ Wywiad (W-19) z proboszczem parafii katedralnej pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Rzeszowie przeprowadzony 31 sierpnia 2010 r.; Wywiad (W-39) z proboszczem parafii pw. św. Królowej Jadwigi w Rzeszowie przeprowadzony 29 września 2010 r.

³¹ W. Jedynek, *Konflikty społeczne w Rzeszowie o nowe parafie i obiekty sakralne*, w: *Polska – Ukraina. Teraźniejszość i przyszłość. Studia społeczno-polityczne*, red. A. Andrusiewicz, Rzeszów-Sanok 2010, s. 283-284; M. Malikowski, *Powstawanie dużego miasta...*, s. 199-200; 332-333; H. Szareyko, *Walka o kościoły (na przykładzie diecezji przemyskiej)*, Poznań 1980, s. 1-10; J. Bartkowski, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Warszawa 2003, s. 297-298.

Sprzeciw, niezadowolenie, a nawet gniew wiernych wzbudzały warunki, w jakich byli zmuszeni się modlić. Często urągały one ludzkiej godności, gdyż katolicy w ogromnym ścisku, gromadzili się w niewielkich i prowizorycznych szopach, stodołach, czy barakach zaadoptowanych na cele kultu religijnego. Obiekty te nie spełniały podstawowych norm i warunków bezpieczeństwa. Modlący się w nich ludzie w okresie zimowym byli wystawieni na mróz, wiatr i przenikliwy chłód, natomiast w lecie dokuczały im ogromne upały. Kolejnym problemem było zapewnienie nauczania religii dzieciom i młodzieży. Nierzadko nauczano religii w prywatnych domach, tymczasowych kaplicach lub niewielkich pomieszczeniach gospodarczych. Katolicy egzystując w tak ekstremalnych warunkach odczuwali potrzebę wybudowania kościołów, plebanii i domów parafialnych³².

Władze komunistyczne przeszkadzające w procesie organizacji sieci parafii i kościołów w Rzeszowie, zapewne nie zdawały sobie sprawy z tego, że swoją arogancką i nieprzejednaną postawą, wzmacniały u katolików determinację oraz poczucie solidarności religijnej i lokalnej. Współdziałanie kapłanów i osób świeckich przy tworzeniu parafii oraz wznoszeniu świątyń wyzwało ducha pracowitości, ofiarności i poświęcenia, a także dodawało wiary we własne siły. Zrealizowanie niełatwego pod względem finansowym i logistycznym przedsięwzięcia wymagało od parafian dużego zaangażowania czasowego oraz pracy zespołowej. Solidarne współdziałanie wzmacniało więź między parafianami, a także utrwalało pozytywne relacje wiernych z duszpasterzem. Znacznie wzrósł autorytet kapłanów i ich rola w społeczności lokalnej. U wielu osób wzmagало się emocjonalne przywiązywanie do swojego kościoła, wybudowanego dużym nakładem pracy i środków finansowych. Wspólny wysiłek stwarzał okazję do nawiązania więzi międzyludzkich, wzmagал ofiarność na rzecz dobra wspólnego i pogłębiał przywiązanie do własnej parafii, nawet u ludzi niezbyt religijnych. Zaangażowanie prawie wszystkich wiernych bardzo integrowało społeczność lokalną i uczyło aktywności nie tylko na płaszczyźnie religijnej, ale również społeczno-patriotycznej. Wiele osób dotychczas anonimowych i niezaangażowanych uaktywniło się i podjęło różne role w parafialnych społecznościach lokalnych. Ogromne znaczenie integracyjno-stabilizacyjne miało tworzenie parafii i budowa kościołów na nowych osiedlach rzeszowskich o zróżnicowanej strukturze ludnościowej. Przybywająca do miasta ludność wiejska była szczególnie narażona na zerwanie tradycyjnych więzi lokalnych i postępującą izolację. Ponadto mieszkańcy blokowisk byli zagrożeni negatywnymi skutkami industrializacji i urbanizacji, które relatywizowały postawy, zachowania i wartości religijno-etyczne. Powstawanie parafii umożliwiało zaspokojenie podstawowych potrzeb religijnych, a także pozwalało na utrwalanie wyniesionego z domu rodzinnego przywiązania do wiary i tradycji katolickiej. Ponadto

---

³² W. Jedynek, *Apostolstwo ludzi świeckich w Kościele i świecie w ujęciu biskupa Ignacego Tokarczuka (1965-1993)*, Łańcut 1998, s. 187-190; tenże, *Wpływ nielegalnego budownictwa sakralnego na uaktywnienie apostołatu ludzi świeckich w państwie totalitarnym na przykładzie diecezji przemyskiej w latach 1965-1989*, „Studia Sandomierskie” (2007), z. 2-4, s. 382-384.

udział w budowaniu osiedlowej świątyni stawał się dla wielu wiernych okazją do nawiązywania nowych, trwałych stosunków społecznych, integrował z miejscem zamieszkania, wzmacniał poczucie stabilności, determinował do zapuszczania lokalnych „korzeni”, a także umacniał więź z parafią. Przyczynił się też do intensyfikacji praktyk religijnych oraz wpływał na postawy moralne. Dzięki erylowaniu parafii i wznoszeniu licznych świątyni w Rzeszowie rozwijał się i wzrastał lokalny Kościół żywy, jednocześnie i zbliżając ludzi świeckich do ołtarza. Przy nowych kościołach powstawały grupy modlitewne, stowarzyszenia i bractwa, których działalność świadczyła o wzroście osobistego zaangażowania katolików w życie parafii, a także społeczności lokalnej i regionalnej³³.

W latach 90-tych zmianie uległ sposób i poziom zaangażowania wiernych przy budowie infrastruktury parafialnej. Parafie zrezygnowały z gospodarczego systemu realizowania przedsięwzięcia. Wznoszeniem obiektu zajmują się specjalistyczne firmy budowlane. Wierni nie spotykają się i nie pracują już razem na placu budowy przy wspólnej inwestycji, a swój wkład na rzecz budowy świątyni ograniczają najczęściej do ofiar składanych na ten cel. W takiej sytuacji budowa kościoła parafialnego nie integruje wiernych w takim stopniu, jak było to w przypadku wspólnych prac wykonywanych systemem gospodarczym³⁴.

Tworzenie nowych parafii i budowa kościołów w Rzeszowie, zwłaszcza w okresie PRL-u wpływała na aktywność religijną i społeczną katolików. Według socjologa Mariana Malikowskiego, prowadzącego w tamtym czasie badania w przestrzeni miasta Rzeszowa, konflikty między lokalnymi społecznościami parafialnymi, a władzą komunistyczną, przeważnie kończyły się zwycięstwem wspólnot kościelnych, które z tych zmagania wychodziły wzmocnione i zintegrowane. Determinacja katolików sprawiała, że obiekty sakralne mimo sprzeciwu różnych urzędów i interwencji służb bezpieczeństwa, wznoszono na ogół w miejscach wyznaczonych przez władze kościelne, a parafianie „zahartowani w boju” umacniali więź z parafią, stawali się bardziej solidarni oraz odporni na represje ze strony funkcjonariuszy państwowych. Zwycięstwo Kościoła wzmocniało jego prestiż i pozycję społeczną, natomiast władze komunistyczne, „często niezdecydowane

---

³³ I. Tokarczuk, *Kazania pasterskie 1966-1992*, Przemysł 1992, s. 105; K. Bełch, *Dynamika przemian zachowań religijno-moralnych w warunkach tworzenia nowych parafii. Studium socjologiczne na przykładzie diecezji przemyskiej w latach 1966-1985*, Przemysł 1990, s. 201-203; tenże, *Strategie duszpasterskie arcybiskupa Ignacego Tokarczuka*, w: *Arcybiskup Ignacy Tokarczuk w oczach społeczeństwa*, opr. J. Zimny, Sandomierz 2003, s. 226-227; H. Szareyko, *Współdziałanie społeczności...*, s. 92-104; W. Jedynak, *Wpływ budownictwa sakralnego na zmiany zachowań religijno-moralnych katolików w diecezji przemyskiej*, „Społeczeństwo i Rodzina. Stalowowolskie Studia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II” 2010, nr 23, s. 16-18; Wywiad (W-1) z emerytowanym biskupem diecezjalnym przeprowadzony w dniu 20 sierpnia 2010 r.

³⁴ Wywiad (W-4) z proboszczem parafii pw. św. Mikołaja w Rzeszowie przeprowadzony 3 września 2010 r.; Wywiad (W-13) z proboszczem parafii pw. św. Huberta w Rzeszowie przeprowadzony 13 września 2010 r.; Wywiad (W-38) z proboszczem parafii pw. bł. Karoliny Kózki w Rzeszowie przeprowadzony 20 września 2010 r.

i działające «z ukrycia» traciły nie tylko czas na tego typu potyczki, ale i autorytet»³⁵. Podobną ocenę fenomenu powstawania parafii i budownictwa sakralnego przedstawia socjolog religii Elżbieta Firlit: „Budowa kościołów parafialnych była [...] nie tylko inwestycją budowlaną wymagającą od miejscowej ludności nakładów materialnych, ale równocześnie miała wymiar symboliczny i ideologiczny, zaś na płaszczyźnie lokalnego życia społecznego przyczyniała się do integracji i solidarności parafian zaangażowanych w jej realizację, była przykładem inicjatyw oddolnych i działań zbiorowych wymykających się wyraźnie instytucjonalnej kontroli organów totalitarnego państwa»³⁶.

Na silny związek pomiędzy wznoszeniem miejsc kultu a aktywnością katolików zwrócił uwagę Jan Draus aktywny uczestnik ówczesnego życia duszpasterskiego w diecezji przemyskiej, a także związany z „Solidarnością” działacz opozycji niepodległościowej. Jego zdaniem, połączenie aktywności rozbudzonej podczas wznoszenia świątyń z potrzebami religijnymi wiernych, pracą duszpasterską i sytuacją społeczno-polityczną w kraju wyzwalało potencjał drzemący w katolickim laikacie, który m.in. wyraził się w dynamicznym rozwoju grup i wspólnot kościelnych: „Fakty te, nie mające precedensu, świadczą przeciw o sile i możliwościach laikatu, o prężności parafii, o właściwie pojętej pracy duszpasterskiej, bowiem ogromny rozwój budownictwa sakralnego szedł w parze z budowaniem Kościoła żywego, a zarazem Kościoła dynamicznego, Kościoła stawiającego sobie coraz większe wymagania. [...]. Dotychczasowa praca duszpasterska zainspirowana nauką społeczną Kościoła zaowocowała tym, że jeszcze bardziej dynamizowały się środowiska laikatu. Wystąpił wówczas ogromny rozwój duszpasterstw stanowych, duszpasterstw rolniczych, robotniczych i inteligencji»³⁷.

W lokalnych społecznościach parafialnych w Rzeszowie obserwuje się ciągłość i kontynuację procesów społecznych przy równoczesnym ich przekształcaniu i modyfikacji na bazie społecznej bezpośrednio związanej z tradycją grupy. Przeszłość wpływa na życie mieszkańców miasta, którzy dziedziczą określone wartości i zwyczaje. Badania socjologiczne potwierdzają, że specyfiką mieszkańców Rzeszowa jest wciąż żywa i silna religijność, natomiast religia jest nadal jednym z podstawowych komponentów tożsamości.

Istotnymi wskaźnikami religijności jest odsetek *dominicanos* i *communicantes* w rzeszowskich parafiach. Zgromadzone przez badacza dane statystyczne pozwoliły ustalić, że w niedzielnych mszach św. w 2010 r. podczas których prowadzono obliczenia uczestniczyło 80 tys. wiernych, co stanowi 54% ogółu katolików należących do parafii rzeszowskich. Według metodologii stosowanej w Polsce przez

---

³⁵ M. Malickowski, *Powstawanie dużego miasta...*, s. 333.

³⁶ E. Firlit, *Parafia rzymskokatolicka w Polsce w okresie transformacji systemowej (studium socjologiczne)*, Warszawa 1998, s. 118.

³⁷ J. Draus, *Katolicy świeccy w diecezji przemyskiej*, „Niedziela” 1988, nr 44-45, s. 14. Zob. W. Jedynak, *Znaczenie zorganizowanych grup laikatu (chłopów, robotników i inteligencji) w życiu Kościoła lokalnego według bpa Ignacego Tokarczuka*, „Studia Sandomierskie” 2006, z. 2, s. 61-71.

Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego wskaźnik *dominicanos* osiągnął wówczas wartość 65,6% i okazał się jedynie nieznacznie niższy od wskaźnika *dominicanos* dla diecezji rzeszowskiej, który wynosił 66,8%. W tym samym czasie stan *dominicanos* w Polsce utrzymywał się na poziomie 41%. Porównanie wartości wskaźników *dominicanos* w Rzeszowie i w kraju pokazuje, że wierni w parafiach rzeszowskich lepiej wywiązują się ze swojego cotygodniowego obowiązku uczestnictwa w niedzielnych mszach św. i odczuwają silniejszą więź ze swoimi parafiami³⁸.

W niedzielę podczas której prowadzono badania w parafiach rzeszowskich do komunii przystąpiło 22464 osoby, co stanowi 15,1% wszystkich wiernych oraz 18,4% ogółu zobowiązanych. Jest to wynik niemal identyczny z ustalonym przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego dla diecezji rzeszowskiej odsetkiem *communicantes*, który w 2010 r. wyniósł 18,3% ogółu zobowiązanych. W tym samym roku odsetek osób przystępujących do komunii św. w Polsce był na poziomie 16,4%³⁹. Z opinii większości proboszczów parafii rzeszowskich wynika, że w ostatnich latach zauważają oni niewielki wzrost poziomu *communicantes* przy równoczesnym spadku *dominicanos*. Tendencję taką potwierdzają również badania ogólnopolskie⁴⁰. Trend rosnący w przypadku *communicantes* oznacza, że u wielu osób religijność staje się bardziej dojrzała i pogłębiona, gdyż wierni ci starają się pełniej uczestniczyć we mszy św. i dlatego przystępują do komunii św. Do zwiększenia poziomu *communicantes* przyczynia się zazwyczaj odpowiedzialny i aktywny udział katolików w działalności grup i stowarzyszeń kościelnych funkcjonujących w parafii. Wierni w nich zrzeszeni poprzez formację duchową, intelektualną oraz zaangażowanie w życie lokalnej wspólnoty parafialnej starają się wzmacniać komunie z Bogiem i bliźnimi⁴¹.

Wyrazem więzi wiernych z Kościołem w jego wymiarze lokalnym jest uczestnictwo w działalności grup i stowarzyszeń katolickich. Aktywne zaangażowanie wiernych w funkcjonowanie wspólnot parafialnych jest udziałem w misji apostołskiej Kościoła, który stara się, by zasady nauki chrześcijańskiej przenikały wszystkie dziedziny ludzkiej egzystencji. W ten sposób katolicy przeciwstawiając się sekularyzacji i prywatyzacji religii, dotykającej współczesne społeczeństwa, przy-

---

³⁸ Stan *dominicanos* obliczono na podstawie badań własnych przeprowadzonych w parafiach rzeszowskich. Por. W. Sadłoń, *Dominicanos i communicantes 2010*, <http://iskk.pl/kosciolnaswiecie/154-dominicanos-i-communicantes-2010.html>; G. Guda-szewski, *Statystyka praktyk niedzielnych dominicanos i communicantes w diecezjach*, w: *Statystyka diecezji Kościoła katolickiego w Polsce 1992-2004*, red. L. Adameczuk, W. Zdaniewicz, S. H. Zaręba, Warszawa 2006, s. 77-106.

³⁹ Stan *communicantes* obliczono na podstawie badań własnych przeprowadzonych w parafiach rzeszowskich. Zob. Strona internetowa Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego: <http://www.iskk.pl/kosciolnaswiecie/154-dominicanos-i-communicantes-2010.html>

⁴⁰ Stan *communicantes* obliczono na podstawie badań własnych przeprowadzonych w parafiach rzeszowskich. Zob. G. Guda-szewski, dz. cyt., s. 76-78.

⁴¹ Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z byłymi i obecnymi proboszczami parafii rzeszowskich.

wracają sacrum do sfery publicznej. Ukazują też potencjał religii katolickiej w warunkach modernizacji i nowoczesności. Miejscem szczególnego zaangażowania katolików świeckich w życie Kościoła staje się parafia. Wierni partycypują w jej mikrostrukturach, a także przynależą do wspólnot religijnych i stowarzyszeń katolickich. W ten sposób katolicki laikat bierze współodpowiedzialność za parafię, współpracuje z duchowieństwem, a także wspiera go w różnych inicjatywach i przedsięwzięciach mających służyć dobru wspólnemu lokalnej społeczności.

W 2010 r. w parafiach rzeszowskich działało ok. 420 grup (reprezentujących 90 ruchów i stowarzyszeń) do których należało ok. 28,5 tys. osób, co stanowi 19% ogółu wiernych⁴². Najczęściej katolicy zrzeszają się w Parafialnych Radach Duszpasterskich, Parafialnych Zespołach Caritasu, Różach Różańcowych, Akcji Katolickiej, Ruchu Domowego Kościoła, Stowarzyszeniach Rodzin Katolickich, Stowarzyszeniach Przyjaciół Radia Maryja i Radia Via, Stowarzyszeniu Przyjaciół Wyższego Seminarium Duchownego i Chórach Parafialnych. Wśród ludzi młodych szczególną popularnością cieszą się: Ruch Światło-Życie, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, Liturgiczna Służba Ołtarza, Duszpasterstwa Akademickie i Schole Parafialne. Ważną rolę w społecznościach parafialnych spełnia duszpasterstwo trzeźwościowe, a zwłaszcza „Krucjata Wyzwolenia Człowieka”. Organizowanie tych i podobnych grup i stowarzyszeń katolickich zaleca Synod Diecezji Rzeszowskiej⁴³.

Pomimo postępującego procesu sekularyzacji społeczeństwa, większość rzeszowskich katolików wykazuje przywiązanie do swoich parafii, a także angażuje się w ich życie religijno-społeczne. Najbardziej aktywne są zazwyczaj osoby należące do wspólnot parafialnych i stowarzyszeń katolickich działających w parafii. Ludzie ci najczęściej są związani z parafią od dłuższego czasu, chętnie składają ofiary na rzecz lokalnej wspólnoty, regularnie uczestniczą w mszach św., często przystępują do komunii św., a w życiu codziennym łączą religijność z moralnością. Spośród katolików najsilniej identyfikujących się z parafią wielu brało aktywny udział w budowie infrastruktury kościelnej, dlatego ich więź z parafią posiada często charakter emocjonalny. Mają świadomość, iż własną pracą, ofiarami i modlitwą dołożyli osobistą „cegiełkę”, ważną dla powstania i funkcjonowania lokalnej społeczności parafialnej oraz dla wybudowania obiektów infrastruktury kościelnej. Osoby najbardziej zasłużone dla parafii, zazwyczaj są już w średnim i starszym

---

⁴² Na podstawie badań własnych przeprowadzonych w parafiach rzeszowskich. Por. W. Jedynek, *Infrastruktura lokalnych społeczności parafialnych w Rzeszowie a potrzeby religijne mieszkańców miasta*, w: *Rzeszów w XX-leciu III RP*, red. M. Malikowski, Rzeszów 2012, s. 313-314. Według obliczeń przeprowadzonych przez Marię Rogaczewską, w Polsce w 2006 r. organizacje katolickie miały 2,5 mln członków, co stanowi ok. 7% ogółu wiernych. M. Rogaczewska, *Jak parafie żyją?*, <http://www.znak.org.pl/parafia/txt/aut021.php>. Por. E. Firlit, dz. cyt. s. 149-150.

⁴³ Na podstawie badań własnych przeprowadzonych w parafiach rzeszowskich. Zob. *Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej...*, s. 49, 79-84; W. Jedynek, *Organizacja sieci parafii i kościołów w Rzeszowie a aktywność katolików świeckich*, „Premisia Christiana” 14 (2010/2011), s. 335.

wieku. Jednak rozbudzona przed laty aktywność i zaangażowanie w życie lokalnej wspólnoty, a także silne przywiązanie do własnej parafii oraz świątyni nadal wywierają olbrzymi wpływ nie tylko na postawy i zachowania tych ludzi, ale także udzielają się młodszym członkom ich rodzin, którzy w znacznym stopniu dziedziczą wartości przekazywane z pokolenia na pokolenie⁴⁴.

W warunkach zindustrializowanego i zurbanizowanego społeczeństwa współczesne parafie rzeszowskie starają się przeciwdziałać sekularyzacji i prywatyzacji religii. Ich działalność ma na celu przywracanie sacrum do sfery publicznej, a także sprzyja desekularyzacji i deprywatyzacji. Ponadto ukazuje potencjał religii katolickiej, która potrafi skutecznie oddziaływać na społeczeństwo w warunkach modernizacji i nowoczesności. Działalność ewangelizacyjna parafii nie ogranicza się jedynie do zadań wynikających z faktu, że są instytucjami religijnymi i kościelnymi, będącymi elementarną formą urzeczywistniania się Kościoła w przestrzeni życia publicznego, ale swoją działalnością duszpasterską próbują objąć najważniejsze dziedziny ludzkiego życia. Propagują chrześcijańską kulturę, wspierają organizacje patriotyczno-religijne, inspirują działalność charytatywną, podejmują akcje profilaktyczne, pomagają osobom uzależnionym, prowadzą przedszkola i świetlice socjoterapeutyczne, organizują kolonie dla dzieci, dbają o formację intelektualną parafian, współpracują z lokalnymi strukturami samorządowymi i różnymi instytucjami. Natomiast infrastruktura kościelna służy nie tylko do zaspokojenia potrzeb religijnych katolików, ale również kulturalnych. W wielu bowiem przypadkach kościoły czy domy parafialne, stają się dla wiernych miejscami spotkań z okazji świąt narodowych i lokalnych uroczystości. Organizuje się w nich koncerty, wystawy, wykłady, sympozja, przedstawienia oraz okolicznościowe akademie, spotkania z zaproszonymi gośćmi, opłatki dla różnych grup i stowarzyszeń, itp.⁴⁵.

Podsumowanie

Rzeszów stanowi niewątpliwie niezwykle interesujący obiekt badań dla socjologa religii, gdyż jest jedynym miastem wojewódzkim w Polsce, w którym na dużą skalę następował paralelny rozwój miasta i struktur parafialnych pomimo represji władz komunistycznych. Powstawaniu dużego miasta towarzyszyła organizacja struktur parafialnych i zagęszczanie sieci obiektów sakralnych. Nowe parafie i obiekty sakralne powstawały przede wszystkim na budowanych osiedlach. Tworzenie infrastruktury parafialnej wymagało zaangażowania duchowieństwa oraz katolików świeckich. Organizacja sieci parafii, a także niezależny ruch budownictwa sakralnego sprzyjał powstawaniu różnych form społecznego współdziałania, potęgował aktywność katolików oraz przyczyniał się do wzmacniania lokalnych więzi społecznych.

---

⁴⁴ Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z byłymi i obecnymi proboszczami parafii rzeszowskich.

⁴⁵ Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z byłymi i obecnymi proboszczami parafii rzeszowskich.

Proces tworzenia w Rzeszowie mniejszych pod względem terytorialnym i personalnym parafii przyczynił się do lepszego funkcjonowania struktur kościelnych w terenie. Mniejsze jednostki mogą skutecznie wypełniać swoją podstawową funkcję, jaką jest zaspokojenie potrzeb religijnych wiernych, a także wzmocnienie poczucia jedności i więzi między członkami lokalnych wspólnot parafialnych. Realizacja tego celu była niezwykle ważna w okresie systemowej walki z religią, gdyż pozwoliła lokalnym społecznościom parafialnym nie tylko przetrwać trudne czasy, ale również przyczyniła się do większej aktywności katolików świeckich w różnych wymiarach życia religijnego i społecznego. Erygowanie parafii, budowanie kościołów i prowadzenie tradycyjnego duszpasterstwa parafialnego stało się niewątpliwie jednym ze skutecznych sposobów podtrzymywania religijności wśród mieszkańców Rzeszowa. Gęsta sieć kościołów i parafii, a także znaczne ujednoczenie postaw, zachowań, wartości, przekonań, świadomości oraz wzmocnienie więzi społecznej, stworzyło podatny grunt dla rozwoju życia religijno-moralnego katolików. Wspólnie przeżywane trudności na długie lata zintegrowały lokalne społeczności i utrwaliły ich przywiązanie do Kościoła w wymiarze lokalnym i regionalnym. Ponadto przyczyniły się do pogłębienia życia religijnego wiernych, którzy mając własne świątynie łatwiej i częściej mogą przystępować do sakramentów oraz gromadzić się na wspólnotowych praktykach religijnych. Ważnym efektem zagęszczania sieci parafii i kościołów jest stosunkowo duża aktywności katolików świeckich, którzy nabyte doświadczenia w pracy zespołowej wykorzystują podczas działalności grup i stowarzyszeń katolickich.

Streszczenie

Przestrzennemu i demograficznemu rozwojowi Rzeszowa towarzyszył rozwój lokalnych społeczności parafialnych. Proces organizowania struktur parafialnych w Rzeszowie usprawnił oddziaływanie duszpasterskie Kościoła w jego lokalnym wymiarze. Mniejsze pod względem terytorialnym i personalnym jednostki mogą skutecznie wypełniać swoją podstawową funkcję, jaką jest zaspokojenie potrzeb religijnych wiernych, a także wzmocnienie więzi między parafianami.

The influence of changes in parishes structures in Rzeszow on pastoral effecting of the local Church

S u m m a r y

The spatial and demographical development of Rzeszow was accompanied by the growth of its local parish communities. The process of organization of parishes structures in Rzeszow facilitated the effect of pastoral Church in its local dimension. Parishes small in territory and the number of members can effectively perform their principal function, which is meeting the religious needs of the faithful and tightening the bond between their parishioners.